

УДК 929:327 [(73):(55)]''2000/2008''

К. О. Чумак

аспірантка,

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова.

к. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

тел. (380482) 633259, e-mail: christina-chumak@rambler.ru

ІРАН У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ АДМІНІСТРАЦІЇ ДЖ. БУША-МОЛ.

Стаття має на меті показати роль і місце іранського питання у зовнішній політиці адміністрації Дж. Буша-молодшого з огляду на проголошену війну з міжнародним тероризмом. Показано розробку нової доктрини зовнішньої політики США, основні завдання іранської політики США, здобутки та прорахунки у діяльності американської адміністрації.

Ключові слова: Іран, зовнішня політика США, доктрина Буша, міжнародний тероризм.

Тема взаємовідносин США та Ірану протягом останніх десятиліть залишається дуже актуальною з огляду на ту важливу роль, яку обидві держави відіграють в пост-біполярній системі міжнародних відносин.

Характеризуючи сучасну структуру міжнародної системи, С. Хантінгтон (помер у грудні 2008 р., саме наприкінці терміну президентства Дж. Буша-мол., про якого багато писав й дискутував з лібералами) зазначав, що зараз існує єдина наддержава — США. В той же час це, на його погляд, не означає, що світ став однополюсним. Однополюсна система могла б існувати за наявності однієї наддержави, багатьох слабких держав та відсутності впливових великих держав. Жодна комбінація слабких держав не здатна була б завадити їй у цьому. Багатопольсна система складається з кількох великих, приблизно рівних за силою держав, що співпрацюють і конкурують одна з одною, утворюючи різні альянси («європейський концерт націй»). В кожній з названих систем наймогутніші її учасники зацікавлені у збереженні системи [1].

Сучасна міжнародна система не відповідає жодній з названих моделей. Тому С. Хантінгтон характеризує її як «дивний гібрид» одно-багатопольсної системи з однією наддержавою та кількома великими державами», яка є водночас однополярною і багатопольною. Для розв'язання міжнародних проблем сьогодні потрібні зусилля як однієї супердержави, так і кількох інших провідних держав; і єдина наддержава може прямо вплинути на події через інтереси інших держав. На першому рівні знаходяться Сполучені Штати — єдина наддержава, що має беззаперечну перевагу в усіх складниках впливу (економічному, військовому, дипломатичному, ідеологічному, технологічному та культурному). На другому рівні знаходяться великі держави, що переважають своїх сусідів з регіону, але неспроможні посилити свій вплив у глобальному масштабі — німецько-французький кондомініум в Європі, Росія в Євразії, Китай (потенційно) у Східній Азії, Індія в Пів-

денній Азії, Бразилія в Латинській Америці, ПАР та Нігерія в Африці й, нарешті, — Іран у Південно-Західній Азії [1].

У названій системі майже кожен з її учасників зацікавлений у її зміні. США віддали б перевагу однополярній системі. Сполучені Штати часто діють так, ніби однополярна система вже існує, свідченням чого є війна в Іраку, яку вони розпочали у 2003 р. Великі держави обрали б багатопольярну систему; вони відчувають загрозу в тому, що США прагне до світової гегемонії, й докладають ще більших зусиль, рухаючись у бік багатопольярності. Тому стабільність існуючої системи значною мірою залежить від рівноваги між цими головними конфліктуючими групами. Така рівновага за своєю природою є нестабільною, і марно сподіватись, що її можна буде втримати. Спостерігається значне протистояння гегемонії США з боку провідних регіональних держав, при цьому протистояння США — Іран є чи не найбільш складним з точки зору охоплення всіх можливих сфер протистояння (економіка, політика, ідеологія, релігія та культура). Не дивно, що саме в Ірані за часів президентства Мохаммада Хатамі (1997–2005) опір американському впливу призвів до відмови взагалі визнавати будь-які засади теорії С. Хантінгтона щодо зіткнення цивілізацій. Натомість Хатамі відроджував ідею початку ХХ ст. щодо «Діалогу цивілізацій» [2].

Перемога на президентських виборах 2000 р. республіканців і початок президентства Дж. Буша-молодшого започаткували формування нової зовнішньополітичної стратегії у вигляді так званої «доктрини Буша». Оскільки терористичні угруповання не пов'язані з конкретною територією і кордонами, то США мають бути готові до втручання у будь-який час, будь-де, тобто знехтувати національним суверенітетом будь-якої держави. Інший елемент зовнішньополітичної лінії Вашингтона полягав у ігноруванні міжнародних правил, договорів, взагалі співпраці у сфері безпеки. Також США не надаватимуть значення зміцненню міжнародної стабільності, не будуть дотримуватись домовленостей про контроль над озброєнням, як це було під час «холодної війни». Світ, на думку США, повинен виробити радикально новий підхід до проблеми стабільності і поступово пристосуватись до американського гегемонізму. Й наостанок, була проголошена стратегія превентивних дій [3, с. 213]. Таким чином, адміністрація Дж. Буша-молодшого відкинула «м'який» демократичний варіант встановлення американської гегемонії у світі і озброїлась варіантом одвертої і жорсткої гегемонії.

Така стратегія наптовхнулась на відвертий спротив Ірану. В основі зовнішньополітичної лінії Ірану з моменту ісламської революції лежало побоювання, що країна може опинитися в оточенні ворожих сил. Найнебезпечнішими для Ірану є Сполучені Штати, які намагаються використувати в своїх стратегічних інтересах Середню Азію та Ізраїль. У забезпеченні власної безпеки Іран надіється тільки на самого себе, заявляючи, що необхідно бути готовим до самозахисту і до повернення собі статусу гегемона Перської затоки. Для цього, вважають в Тегерані, Ірану необхідна власна військова промисловість і ядерна зброя, а також гарантії для себе від можливих втручань і агресії Сполучених Штатів [4, с. 56].

Іранська ядерна програма займає центральне місце у стосунках Ірану і США. Вашингтон вдається до найрішучіших зусиль для того, щоб не дозволити Тегерану обзавестися своєю ядерною зброєю. Ці зусилля можуть бути успішними, якщо Іран доведе мирну спрямованість своєї програми, але вони можуть також і не мати позитивного результату, і в цьому випадку Сполученим Штатам потрібно буде вибудовувати взаємини з ядерним Іраном. Така можливість обговорюється, і американській стратегії в регіоні доведеться шукати відповіді на цілий комплекс непростих питань [5, с. 323].

В ядерній програмі Ірану США вбачають не тільки безпосередню загрозу своїй безпеці і безпеці території Ізраїлю, але і ризик неконтрольованого розповсюдження ядерної зброї. Для США іранська програма стала символом майбутньої епохи ядерних воєн на Близькому Сході, втіленням небезпек, породжених отриманням ядерної зброї режимами, які не поділяють гуманітарних цінностей західного світу і які керуються іншими, аніж Захід, міркуваннями при прийнятті рішень про застосування сили. Якби в Ірані існував режим, більш прийнятний для Вашингтона, та ж проблема, можливо, оцінювалася би Вашингтоном дещо по-іншому. За сьогоднішніх обставин США перебувають у жорсткій опозиції, як і раніше, не виключаючи варіанту військової операції проти Ірану.

До того, як американо-іранські відносини зайшли у глухий кут після приходу до влади Махмуда Ахмадінежада (президент Ірану в 2005–2013), окремі американські експерти пропонували конкретні кроки, які могли б підштовхнути керівництво Ірану поглянути на відносини зі США по-іншому. Основою була ідея переглянути політику санкцій, оскільки ставало очевидним, що запроваджені Сполученими Штатами заборона на продаж зброї і економічні санкції у кращому випадку лише сповільнювали роботи у сфері ядерної технології і створення балістичних ракет. Експерти наполягали на збереженні ембарго на поставки зброї в Іран, але пропонували переглянути політику економічних санкцій, стимулювати закордонні капіталовкладення в інфраструктуру Ірану і переглянути список технологій подвійного використання, заборонених до експорту [5, с. 325]. Вважається, що зближенню позицій двох країн допомогла б згода Вашингтона на будівництво трубопроводів з Середньої Азії через територію Ірану, до того ж такий проект міг би послабити вплив китайських інвестицій в іранській нафтогазовій промисловості. Аналітики також пропонували забезпечити більшу прозорість американської військової політики в регіоні Перської затоки. У якості перших кроків, на їхню думку, США могли б спільно з Іраном знешкодити міни у водах затоки, укласти угоду про попередження інцидентів на морі, провести спільні навчання з рятування на морі; могли б розпочати дискусію з проблем безпеки у форматі 6 плюс 2, який був застосований в афганському врегулюванні [6, с. 149].

На думку прихильників «зближення», ці кроки дозволили б Штатам налагодити діалог з низки питань, у тому числі домовитися з Іраном про умови взаємодії у Перській затоці до того, як він зміцнить свої позиції ядерною зброєю і зможе виступати більш жорстко. Вони вважали, що діа-

лог можна було б розширити відновленням академічного та студентського обмінів, взаємними візитами чиновників невисокого рівня, підтримкою прийняття Ірану у СОТ [6, с. 150].

Проте адміністрація Буша була налаштована на остаточне «вирішення» іранської проблеми. Підхід адміністрації Дж. Буша до Ірану ставав дедалі твердішим і через те, що позиції інших зацікавлених держав і міжнародних союзів з питання взаємин з Іраном залишаються неузгодженими. Жодна країна, включаючи Росію і КНР, не зацікавлена у створенні Іраном ядерної зброї, але РФ, наприклад, схильна розширити контакти з Іраном, враховуючи при цьому свою вигоду. Приблизно так само ставиться до «іранського питання» і КНР, яка активно торгує з Іраном; недаремно його президент був запрошений на саміт ШОС в червні 2006 року. США обурилися цими спробами «нажитися» на проблемі, яка, з їхньої точки зору, загрожує перерости у глобальну небезпеку, і така оцінка цієї ситуації стає дедалі більшим подразником в американо-російських і американо-китайських відносинах [4, с. 185].

Якщо Тегеран не погодиться на варіант, який гарантуватиме міжнародній спільноті і, насамперед, Сполученим Штатам та їхнім союзникам повну безпеку, Вашингтон може піти на силовий варіант або передати цю роль Ізраїлю. І нарешті, у Сполучених Штатах розглядається варіант, за якого у Тегерані зміниться політичний режим і до влади прийдуть сили, налаштовані на більш конструктивну взаємодію із Заходом.

Поки США діють через механізми ООН і «шістку» держав, які ведуть переговори про ядерну програму Ірану. Через відсутність прогресу на переговорах з Іраном наступним логічним кроком може бути запровадження міжнародних економічних санкцій проти Ірану. З точки зору Вашингтона, такі санкції скоріше будуть символічними і будуть прикликані зміцнити єдність «шістки» і продемонструвати його Ірану. Серйозного тиску на Іран шляхом економічних санкцій здійснити не вдасться, на що існує принаймні три причини. По-перше, ні Росія, ні КНР не підтримають по-справжньому жорстких санкцій проти Ірану (щонайменше зразу); по-друге, Західна Європа не готова скоротити споживання іранської нафти і провести кілька холодних зим, альтернативна ж політика енергоспоживання, яка зробить Європу ще більш залежною від російських поставок, також не зовсім влаштовує Париж і Берлін. І нарешті, по-третє, навіть у режимі офіційних санкцій, як це було в ірано-іракській війні, чи неочевидних санкцій з боку Заходу наприкінці 1990-х років і на початку нинішнього століття. Іран продемонстрував вміння не тільки використовувати різного роду шпарини і експортувати свою нафту через треті країни, але і здатність розробляти сучасні системи зброї (ракетні системи, торпеди, власний бойовий літак).

Разом з тим адміністрація Буша, термін якої завершився в січні 2009 р., так і не визначилась, в якому стані вона залишає іранську проблему наступному президенту. Виступаючи з нагоди п'ятої річниці терактів 11 вересня, Дж. Буш ще раз уточнив ідеологічні акценти американської політики на «Великому Близькому Сході». Якщо не протидіяти процесам, які розгортаються на Близькому Сході, то цей регіон перетвориться в хаос.

«Якщо ми зараз не переможемо ворога, — сказав Буш, — то нашим дітям доведеться мати справу з терористичними державами і диктатурами, які володітимуть ядерною зброєю і які заповонять Близький Схід» [7, р. 234].

Отже, можна зробити висновок, що основні напрями зовнішньої політики США були суттєво переглянуті після оголошення війни тероризму. Для адміністрації Буша характерним було протиставлення Заходу так званій «вісі зла», й всі інші завдання підпорядковувались меті її розгрому будь-якими методами. Це суттєво звужувало для Вашингтону можливість маневру й в кінці кінців призвело до падіння міжнародного авторитету Дж. Буша-молодшого, а через це — й США в цілому. Буш-молодший залишив у спадок дуже напружені відносини з Іраном, що суттєво погіршились протягом 2000-х рр. Якщо США могли записати до свого активу деякі тактичні перемоги, то в плані стратегії вони явно програли іранським радикалам. Отже, адміністрації Барака Обами довелося починати з тези про необхідність докорінної зміни зовнішньополітичної стратегії країни й можливість «перезавантаження» відносин з великими регіональними державами, у тому числі з Іраном.

Список використаної літератури

1. Chaudary A. R. Interview with Sam Huntington. Islamica Magazine, 2006 [Electronic resource]. — Available on the web at: <http://www.commongroundnews.org/article.php?id=2949&lan=en&sid=1&sp=0>
2. Взаимодействие цивилизаций: диалог или столкновение? [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bogoslov.ru/text/494257.html>
3. Шишов А. Л. Принцип «имперского президентства» как теоретическое обоснование чрезвычайных полномочий исполнительной власти в сфере внешней политики / А. Л. Шишов // Актуальные проблемы политики и политологии в России. — М., 2009. — С. 207–217.
4. Сіновець П. А. Двудликий Янус, или Теория ядерного сдерживания в XXI веке / П. А. Сіновець. — Одесса: Феникс, 2008. — 220 с.
5. Сіновець П. А. Міжнародні колізії навколо іранської ядерної програми / П. А. Сіновець // Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України [Ред. Б. О. Парахонський]. — К.: Фоліант, 2008. — С. 320–327.
6. Сіновець П. А. Ядерна зброя малої потужності в контексті сучасної політики США: проблема стримування / П. А. Сіновець // Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України [Ред. Б. О. Парахонський]. — К.: Фоліант, 2008. — С. 141–156.
7. Weisberg J. The Bush Tragedy / J. Weisberg. — Random House, 2008. — 271 p.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2014

К. О. Чумак

кафедра міжнародних відносин ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 32, Французький бул., 24/26, г. Одеса-58, 65058, Україна

ИРАН ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ АДМИНИСТРАЦИИ ДЖ. БУША-МЛ.

Резюме

Статья призвана показать роль и место иранского вопроса во внешней политике администрации Дж. Буша-младшего с точки зрения на провозглашенную войну с международным терроризмом. Показана разработка новой доктрины внешней политики США, основные задачи иранской политики США, достижения и проблемы в деятельности американской администрации.

Ключевые слова: Иран, внешняя политика США, доктрина Буша, международный терроризм.

K. O. Chumak

Department of International Relations, Odessa National University
k. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

IRAN IN FOREIGN POLICY OF GEORGE W. BUSH ADMINISTRATION

Summary

This article aims to show the role and place of Iranian question in foreign policy of George W. Bush administration in terms of the proclaimed war against international terrorism. There was showed the development of the new doctrine of foreign policy of the USA, the main aims of Iranian politics of the USA, and achievements and problems in activities of the US administration.

Key words: Iran, US foreign policy, the Bush doctrine, international terrorism.